

ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ БЕЗПЕКИ ВИРОБНИЦТВА

О.П. Буднік

*здобувач кафедри кримінального права та процесу
ВНЗ «Національна академія управління»*

Постановка проблеми. Конституція України передбачає право кожного на належні, безпечні і здорові умови праці (ст.43). Закон України «Про охорону праці» вважає пріоритет життя і здоров'я працівників, повну відповідальність роботодавця за створення належних, безпечних і здорових умов праці – одним з основних принципів державної політики в галузі охорони праці (ст.4) [1]. За сучасних умов суцільної технологізації та автоматизації виробничих процесів, наслідками відхилення від нормативних приписів і встановлених вимог безпеки на підприємствах, шахтах, будовах тощо є загибель людей, спричинення серйозної шкоди їх здоров'ю, власності, довкіллю, суттєві матеріальні збитки виробництву і державі.

Своєчасне, ретельне, всебічне дослідження всіх обставин події, виявлення всіх осіб, які вчинили злочин, визначення ступеня їх винуватості, встановлення причинного зв'язку між діями підозрюваних і суспільно-небезпечними наслідками, що настали або могли настати, є важливим як для притягнення всіх винуватих до кримінальної відповідальності, так і задля встановлення причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів, з метою їх попередження.

Однак, на заваді швидкому, повному та неупередженому розслідуванню вказаних злочинів постає ціла низка чинників. Серед них, зокрема, недосконала, така, що не відповідає сучасним потребам, криміналістична методика розслідування, активна протидія встановленню обставин події з боку зацікавлених посадовців, інших осіб виробництва, упереджене відомче (спеціальне) розслідування нещасних випадків, відсутність досвіду з розслідування у слідчих ОВС, до підслідності яких чинним КПК України віднесено вказані злочини.

Незважаючи на актуальність вказаних питань, в Україні та країнах ближнього зарубіжжя до сьогодні більшість робіт науковців було присвячено переважно розгляду кримінально-правових питань. Питання ж вдосконалення методики розслідування злочинів проти безпеки виробництва та пов'язані з ними інші важливі криміналістичні аспекти не зустріли належної уваги серед вчених.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед вітчизняних вчених-криміналістів вказана проблематика не привернула уваги. Будь-які ґрунтовні криміналістичні дослідження на цю тему до теперішнього часу відсутні.

Серед робіт вітчизняних науковців на вказану тему можна назвати хіба що статті О.В. Батюк та О.В. Таран [2]. Певним чином усувають прогалини у літературі з проведення розслідування окремі роботи методичного характеру [3]. Проте, внаслідок обмеженого характеру і кола висвітлюваних питань, вказані роботи не вирішують проблему методичного забезпечення розслідування злочинів проти безпеки виробництва в цілому.

Вітчизняний підручник з криміналістики, в якому було наведено методику розслідування злочинних порушень правил безпеки праці, окрім того, що за змістом не охоплює всіх злочинів, передбачених розділом X чинного Кримінального кодексу України, датований 1988 р. В інших підручниках вказана тема не знайшла свого відображення. Відсутня вона і у 2-му виданні (переробленому і доповненому) «Настільної книги слідчого» (2007 р.). Роботи зарубіжних науковців датуються 70-80-ми роками минулого століття (Батіщев В.І., Вікторова Л.М., Яблоков М.П., Образцов В.А. та ін.), ґрунтуються на законодавстві країн колишнього СРСР і не враховують багатьох важливих сучасних аспектів розслідування вказаних злочинів [4]. Зокрема, міжнародних стандартів і Євросоюзу щодо безпеки та охорони здоров'я на робочих місцях, профілактики злочинів проти безпеки виробництва, та міжнародного досвіду їх розслідування.

Метою статті є розгляд особливостей розслідування злочинів проти безпеки виробництва.

Основні результати дослідження. У 2014 р. в Україні було зареєстровано 6850 (з них 525 – смертельно) потерпілих від нещасних випадків на виробництві. Серед причин нещасних випадків переважають організаційні – 63,7% (4361 нещасних випадків). Найпоширенішими організаційними причинами є: невиконання вимог інструкцій з охорони праці (35,9% від загальної кількості травмованих осіб по Україні); б) невиконання посадових обов'язків (7,9%); порушення технологічного процесу (3,8%) [5, с. 4, 14-15, 30].

Проте, за висновками фахівців, статистичні звіти про виробничий травматизм в Україні далекі від об'єктивних даних, а цифри офіційних даних про кількість нещасних випадків явно занижені. «Рівні виробничого травматизму і професійної захворюваності є основними показниками стану охорони праці в тій чи іншій сфері економічної діяльності, регіоні і в цілому в державі. Нинішній його стан в державі оцінюється як критичний» [5, с.2].

Саме тому необхідно всебічно, повно і неупереджено розслідувати всі злочини проти безпеки виробництва, встановлювати всіх причетних до цього осіб, а також причини і умови, що сприяли правопорушенню, з метою забезпечення судового розгляду і справедливого покарання винуватих. Обізнаність слідчого про особливості розслідування злочинів проти безпеки виробництва дасть змогу провести його швидко і ефективно, створивши необхідні передумови для подальшого судового розгляду.

Особливістю розслідування даної категорії злочинів є те, що кримінальне провадження, як правило, починається за повідомленням керівника підприємства, де сталася подія, в результаті якої завдана шкода здоров'ю або життю людей, матеріальні наслідки у вигляді руйнування будівель, порушення технологічного процесу тощо. Такі повідомлення також надходять від закладів охорони здоров'я та контролюючих органів. Організаційними формами розслідування порушення правил безпеки виробництва є звичайне (процесуальне) та відомче (так зване «спеціальне») розслідування нещасних випадків. Критеріями їх розмежування є суб'єкти, які проводять розслідування, строки, засоби формування доказової бази та процесуальні форми висновків.

Проведення процесуального розслідування є незалежним від спеціального (або «відомчого») розслідування, воно здійснюється процесуально відокремлено, хоча і одночасно (паралельно) з ним. Разом з тим, ефективність процесуального розслідування визначається тим, наскільки воно пов'язане з діями комісії по спеціальному розслідуванню, і настільки повно використовуються матеріали, одержані у ході її роботи.

Особливу увагу при розслідуванні злочинів на виробництві слід приділити організації взаємодії слідчого з відомчою (спеціальною) комісією при виявленні та розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва.

Інформація про нещасні випадки на виробництві часто надходить до слідчого через деякий час та, як правило, потребує перевірки. Найбільш повна інформація про характер події, її причини та настання наслідків, а також порушених правилах та винних осіб містяться в матеріалах спеціального (відомчого) розслідування нещасних випадків.

Відповідною Постановою Кабінету Міністрів України 30 листопада 2011 р. був затверджений «Порядок проведення розслідування та ведення обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві» (далі – Порядок), який докладно визначає процедуру проведення розслідування та ведення обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форми власності або в їх філіях, представництвах, інших відокремлених підрозділах [6].

Отримавши матеріали спеціального розслідування, слідчий з'ясовує характер події та обставини її виникнення. Для цього вивчаються відповідні акти, плани, схеми, ескізи, протоколи місця події, пояснення та інші матеріали спеціального розслідування. Також слід ознайомитись з інструкціями, положеннями, наказами та іншими документами, що встановлюють правила безпеки праці та відповідальних за це осіб, з поясненнями свідків події та осіб, що відповідальні за виконання правил безпеки праці на виробництві. Докладне вивчення всіх цих матеріалів дозволить слідчому встановити характер події, її причину та зв'язок з порушенням правил охорони праці.

Проте, при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва необхідно враховувати існування випадків часто упередженого розслідування нещасних випадків, коли не встановлюються дійсні причини настання нещасних випадків і види подій, що призвели до травмування або загибелі працівника. Саме через ці недоліки нещасні випадки на виробництві не відносяться до

таких, що пов'язані з виробництвом, або взагалі не включаються у державну статистику виробничого травматизму. Непоодинокими є також випадки приховування від розслідування та обліку нещасних випадків на виробництві, в тому числі – зі смертельними наслідками.

Неповні дані та хибні чи упереджені висновки комісій з відомчого розслідування причин настання нещасного випадку є головними чинниками того, що за результатами таких висновків при розслідуваннях складаються неповні (або навіть формальні) переліки заходів з попередження нещасних випадків на виробництві. Крім цього, таке спеціальне розслідування суттєво перешкоджає проведенню процесуального – досудового розслідування, і встановленню всіх обставин злочинної події, а надалі – і судовому розгляду кримінальних проваджень (справ).

Складовими процесуального розслідування є діяльність слідчого на місці події, дослідження документів, проведення допитів, призначення та проведення експертиз. Для успішного розслідування даної категорії злочинів необхідне активне залучення спеціалістів відповідних галузей як для одержання консультацій, так і для безпосередньої участі у проведенні слідчих (розшукових) дій, у роботі з документами, які вивчаються і досліджуються під час розслідування.

Проте, аналіз судово-слідчої практики свідчить про достатньо низьку якість відомчих розслідувань, неоперативність і тяганину при їх проведенні. Внаслідок цього сліди злочину часом не виявляються, а виявлені втрачаються, видозмінюється обстановка злочину, очевидцями події та іншими свідками забуваються ті або інші обставини. Іноді, внаслідок некомпетентності й недовідченості слідчих, перевірка повідомлення про злочин носить поверхневий характер, неправильно оцінюється інформація, що міститься у вихідних даних.

В окремих випадках слідчі, розраховуючи на одержання матеріалів відомчого розслідування, і побоюючись, що не зможуть самостійно розібратися, не виїжджають на місця подій по нещасних випадках; а після прибуття на місце події не вживають заходів для виклику туди відповідних фахівців, співробітників Держгірпромнагляду України, не використовують їхню допомогу для виявлення і фіксації порушень правил безпеки.

Вказані чинники ускладнюють досудове розслідування цих злочинів і суттєво впливають на його ефективність, якість і подальший судовий розгляд кримінальних проваджень. Наслідками цього є те, що в суді більшість злочинних епізодів залишається недоведеною і виключається з обвинувачення. Вказане ж положення не дає змоги суду винести законне, правильне і справедливе рішення щодо притягнення до відповідальності і покарання винуватих.

Незадовільний стан з проведенням розслідування відзначений і вищою судовою інстанцією України. Пленум Верховного Суду України зазначив, що у справах про злочини проти безпеки виробництва судам необхідно підвищити вимогливість до якості досудового слідства з тим, щоб були вжиті всі передбачені законом заходи до всебічного, повного й об'єктивного розслідування всіх обставин справи, а також звернув увагу судів на необхідність поліпшення якості судового розгляду справ цієї категорії з метою забезпечення ретельного,

всебічного дослідження всіх обставин справи, виявлення всіх осіб, які вчинили злочин, визначення ступеня їх винності [7].

Крім відзначених, ще одним важливим чинником, який впливає на ефективність розслідування злочинів проти безпеки виробництва, є відсутність досконалої (сучасної) методики їх розслідування, з врахуванням змін у чинному КПК України, та, як наслідок цього – відсутність відповідних практичних рекомендацій для слідчих. Однак, це питання заслуговує на окремий розгляд у подальших наших публікаціях. Дослідженню стану з розслідування злочинів даної категорії, визначенню шляхів підвищення його ефективності, у тому числі питанням вдосконалення окремої криміналістичної методики, присвячена наша дисертація.

Висновки. Виходячи із вищевикладеного, дослідження проблем розслідування злочинів проти безпеки виробництва не можна вважати задовільним, а проблему цілком вирішеною. Необхідно звернути належну увагу на як на відзначені у статті, так і на інші проблеми, що є у практиці розслідування цих злочинів. Для цього потрібно провести узагальнення слідчої та судової практики, за результатами якого визначитися з існуючими проблемами розслідування і попередження вказаних злочинів, запропонувати шляхи їх вирішення. Для слідчих за результатами дослідження необхідно розробити дієві практичні рекомендації по проведенню слідчих дій і використанню спеціальних знань у розслідуванні. Зазначені заходи дозволять підвищити ефективність досудового розслідування вказаних злочинів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141; Про охорону праці: Закон України від 14 жовтня 1992 р. (у редакції від 25 червня 2011 р.) // Відомості Верховної Ради. – 1992. – № 49. – Ст.668.

2. *Батюк О.В.* Про криміналістичну характеристику злочинних порушень правил охорони праці і техніки безпеки на підприємствах АПК // Вісник Київ. ун-ту. – Серія: Юридичні науки. – Вип. 29. – К., 1988; *Таран О.В.* Встановлення особи, яка порушує вимоги законодавства про охорону праці / О.В. Таран // Вісник Верховного Суду України, № 8 (132). – 2011. – С. 44-48; *Таран О.В.* Приводи і підстави до порушення кримінальної справи про порушення вимог законодавства про охорону праці / О.В. Таран. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/>.

3. Розслідування порушення вимог законодавства про охорону праці: метод. рек. – К.: «МП Леся», 2013. – 64 с.; Ціркаль В.В. Огляд місця події під час розслідування злочинів проти безпеки виробництва / В.В. Ціркаль // Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів: [наук.-практ. Посібник] / За ред. Н.І. Клименко. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – С. 116-121.

4. *Образцов В.А.* Теоретические основы раскрытия преступлений, связанных с ненадлежащим исполнением профессиональных функций в сфере производства. – Иркутск, 1985. – 172 с.; *Селиванов Н.А., Викторова Л.Н.* и др. Расследование преступных нарушений правил техники безопасности. Общие положения. – М., 1990. – 147 с.; *Яблоков Н.П.* Проблемы расследования и предупреждения преступлений в области охраны труда и техники безопасности: дисс. ... д-ра юрид. наук:

12.00.09. – М., 1970. – 343 с.; Яблоков Н.П., Квелідзе С.А. Расследование и предупреждение преступных нарушений правил охраны труда и техники безопасности. – М., 1971. – 152 с.

5. Травматизм на виробництві в Україні: національний профіль протягом 2009-2013 років: Інформаційно-аналітична профспілкува доповідь: Департамент охорони праці апарату Федерації профспілок України. – К., 2014. – 32 с.

6. Деякі питання розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві: Постанова Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 р. № 1232. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP111232.html.

7. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 12 червня 2009 року № 7. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/va007700-09>.

Буднік О.П. Особливості розслідування злочинів проти безпеки виробництва

У статті розглянуто особливості та стан з розслідуванням злочинів проти безпеки виробництва. Використано матеріали слідчої та судової практики.

Ключові слова: злочини проти безпеки виробництва, особливості розслідування, недоліки розслідування.

Буднік Е.П. Особенности расследования преступлений против безопасности производства

В статье рассмотрены особенности и состояние с расследованием преступлений против безопасности производства. Используются материалы следственной и судебной практики.

Ключевые слова: преступления против безопасности производства, особенности расследования, недостатки расследования.

Budnik O.P. Features of the investigation of crimes against the security of production

The article considers the features and status of the investigation of crimes against the safety of production. The materials used investigative and judicial practices.

Key words: crimes against the security of production, features of investigation, deficiencies of investigation.

Стаття надійшла до редакції 08.05.2015.